Anton Pavlovič Čechov
1860–1904

„Nic… Smutno k ukousání.“

Rodina A. P. Čechova

Rodný dům v Taganrodu

Rodina

- třetí ze sedmi dětí
- rodina žila v Taganrodu, přístavním městě u Azovského moře
- obyvatelé Taganrodu – polovina obyvatel byli Řekové (obchodníci ve Středomoří), žili zde i Italové, Němci a Angličané
- jeho děd sebe a rodinu vykoupil v roce 1841 z nevolnictví
- životní osudy sourozenců se promítají do mnohých postav jeho her

Sám v Taganrodě

- 1876 otec zbankrotoval a utekl do Moskvy, postupně se za ním přestěhovala celá rodina
- 16letý Čechov, student gymnázia v Taganrodu zůstal jako živá zástava, a aby vyjednával s věřiteli
- první divácké zkušenosti s divadlem ve 13 letech (vaudevilly, operety, komedie), hrál ochotnicky divadlo
- 18letý napsal svou první hru *Bezotcovština*, dnes uváděna jako *Darebák Platonov* či *Platonov* (zveřejněna až 1923)
- autoritativní, despotický otec – v dětství neměl dětství
- ve většině Čechovových her chybí postava otce

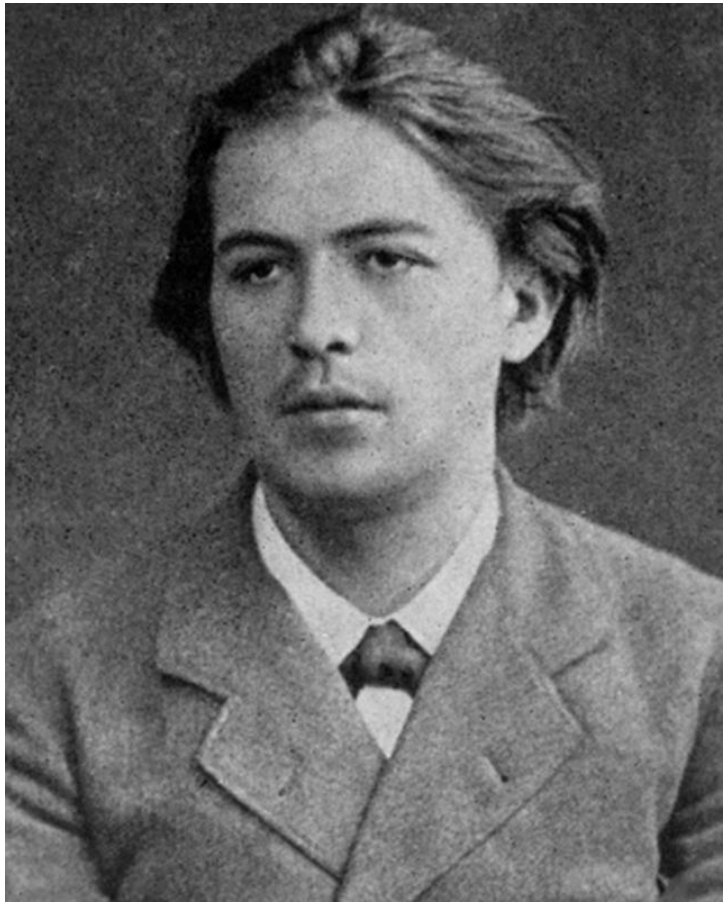

Studium medicíny v Moskvě 1879–1884

- po dokončení gymnázia odjel studovat v Moskvě medicínu, rodina žila z jeho stipendia
- během studií (od roku 1880) psal do časopisů humoristické povídky (pod pseudonymem Antoša Čechonte)
- svým psaním podporoval finančně rodinu
- první příznaky tuberkulózy
- postavy lékařů v dramateh: Trileckij, Lvov, Astrov, Dorn, Čebutykin

Lékař-spisovatel 1883–1887

Lékařství je moje manželka – literatura milenka.

- psal povídky, humoresky, hořké humoresky a fejetony do časopisů
- získal reputaci satirického kronikáře ruského života
- povídky mají dramatické kvality
- peníze za psaní zabezpečily rodinu, do konce života se finančně staral o matku a sestru, rodinu vykoupil z dluhů
- užíval řadu pseudonymů – mnohé jsou vtipné: Antoša Čechonte, Bratr mého bratra, Doktor bez pacientů, Don Antonio Čechonte, Strýčínek, Plukovník Kočkarev, Prozaický poeta, Šampaňskij, Šiler Šejkspírovič Géte (Schiller Shakespearovič Goethe) …

- psal scénky, parodie, humoristické či anekdotické výstupy, skeče
- 1886 nová etapa tvorby po ocenění talentu spisovatelem Grigorovičem, Čechov přestal psát pouze pro komerční účely (jednu povídku denně), začal psát rozsáhlejší a vážnější povídky, psychologicko-satirické prózy, opustil lékařskou praxi a stal se profesionálním spisovatelem
- díky lékařské praxi znal život všech vrstev ruské společnosti
- 1885 *Na hlavní silnici* – dramatická etuda, zakázána carskou cenzurou
- 1886 scénka-monolog *O škodlivosti tabáku*
- první vážné projevy tuberkulózy, chrlení krve

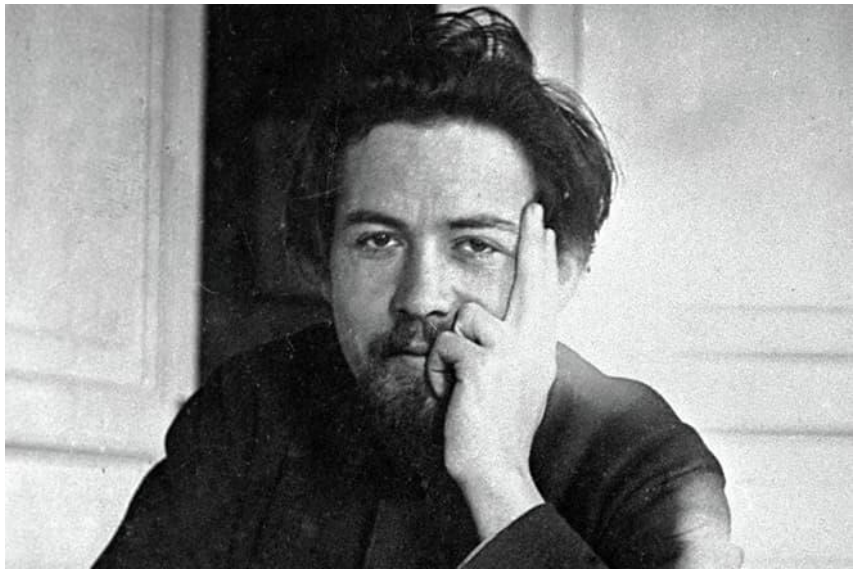

Literární sláva 1887–1898

- 1887 napsal pro Koršovo divadlo hru *Ivanov* (uvedena v listopadu téhož roku) a jednoaktovky *Labutí píseň*, *Medvěd* a *Námluvy*
- 1888 získal Puškinovu cenu za povídku *V soumraku*
- 1889 jednoaktovka *Svatba*
- 1889–1890 hra *Lesní duch*, předobraz hry *Strýček Váňa*
- 1889 zemřel bratr Nikolaj na tuberkulózu, sám u sebe diagnostikoval tuberkulózu
- setkání s Likou Mizinovou, nenaplněný vztah
- krizi v životě a své tvorbě řeší odjezdem na Sachalin (ostrov trestanců)
- 1890 tříměsíční cesta na Sachalin, zde je otřesen poměry v sachalinské trestanecké kolonii, knihu o brutálním a bezútěšném životě ve vyhnanství vydal v roce 1895
- cesta přes Sibiř ho fyzicky velmi vyčerpala, vrátil se lodí s podlomeným zdravím

Melichovo

- 1891 cestuje po Evropě – Vídeň, Paříž, Monte Carlo, Florencie, Řím, Neapol
- 1892 na radu lékařů, aby změnil životní styl, stěhuje se z Moskvy
- koupil usedlost Melichovo, blízko Moskvy, a uchýlil se do relativní samoty
- léčí venkovské obyvatelstvo, zapojuje se do akcí proti epidemii cholery
- přestěhoval se s rodiči a některými sourozenci
- v Melichovu žil s přestávkami do roku 1899
- zde psal povídky a v roce 1894 začal psát hru *Racek*

- 1894 odcestoval na léčebný pobyt na Jaltu, opět cestuje po Evropě, setkává se s L. N. Tolstým
- 1896 premiéra *Racka* v Petrohradu (Alexandrijské divadlo), premiéra naprostý propadák, první repríza již úspěšná
- 1897 obrat v nemoci k horšímu, chrlení krve, hospitalizace, po které mu bylo doporučeno odjet na léčebný pobyt na jih
- dokončil hru *Strýček Váňa*
- 1898 pobyt na Krymu

Divadelní sláva 1898 – 1904

Bílá vila – Jalta (Autka)

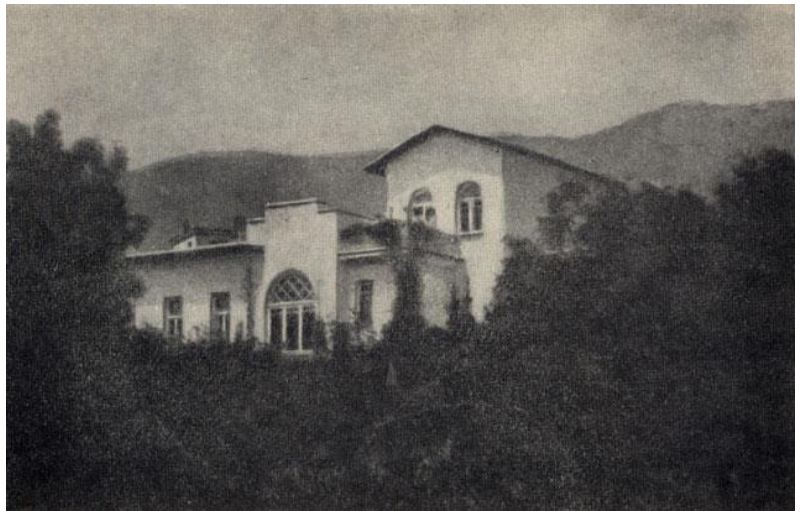

- 1898 úspěšná premiéra *Racka* v MCHT
- seznámení se s herečkou Olgou Knipperovou
- 1898 po otcově smrti se na Krymu usadil natrvalo (prodal usedlost Melichovo)
- ve vesnici Autka poblíž Jalty si nechal postavit dům, tzv. Bílá vila, kam se za ním přestěhovaly matka se sestrou
- zde ho navštěvovali přátelé a řada významných umělců (např. Maxim Gorkij), bez nich nuda
- úspěšná premiéra *Strýčka Váni*, kterého ještě nepsal pro mchatovský soubor
- zde napsal další 2 hry pro MCHT – *Tři sestry* (1901) a *Višňový sad* (1904)

- 1900 jmenován čestným členem Akademie věd (krásná literatura), svého členství se v roce 1902 vzdal na protest proti vyloučení policejně stíhaného Maxima Gorkého z Akademie
- 1904 v červenci odjíždí na léčebný pobyt do německých lázní Badenweiler, kde zemřel
- rakev převezena do Moskvy vlakem, ve vagonu pro ústřice

Čechov s Gorkým - Jalta

Čechov s Tolstým - Jalta

A. P. Čechov a Lidia Mizinova

A. P. Čechov a Lidia Javorskaja (předobraz Arkadinové)

Osobní život

- několik žen/milostných vztahů jeho života
- zasvěcen ve 13 letech, zkušenost i s nevěstinci
- přesto se oženil až ve 41 letech a úzkému svazku se ženou se vyhýbal
- Jevdokija Isaakovna Efros – chtěl se s ní oženit a chtěl, aby se zřekla židovské víry a přestoupila na pravoslaví (zřejmě předobraz Sáry z *Ivanova*)
- Lidia Mizinova – další nenaplněná láska, která trvala 10 let (předobraz Niny Zarečné), Mizinová měla natruc románek se spisovatelem I. N. Potapenkem, měla s ním dceru, která zemřela ve věku 2 let

Olga Knipperová-Čechovová

- herečka MCHT (role: Arkadinová v *Rackovi*, Jelena ve *Strýčku Váňovi*, Máša ve *Třech sestrách*, Sára v *Ivanovovi*, Raněvská ve *Višňovém sadu*)
- znali se od inscenace *Racka* (1898)
- ona byla v Moskvě, on na Jaltě (prý nelpěl na její věrnosti)
- v roce 2016 požadovala pravoslavná církev vyškrtnutí některých Čechovových děl z povinné školní literatury jako nemravné („volná láska“ apod.)

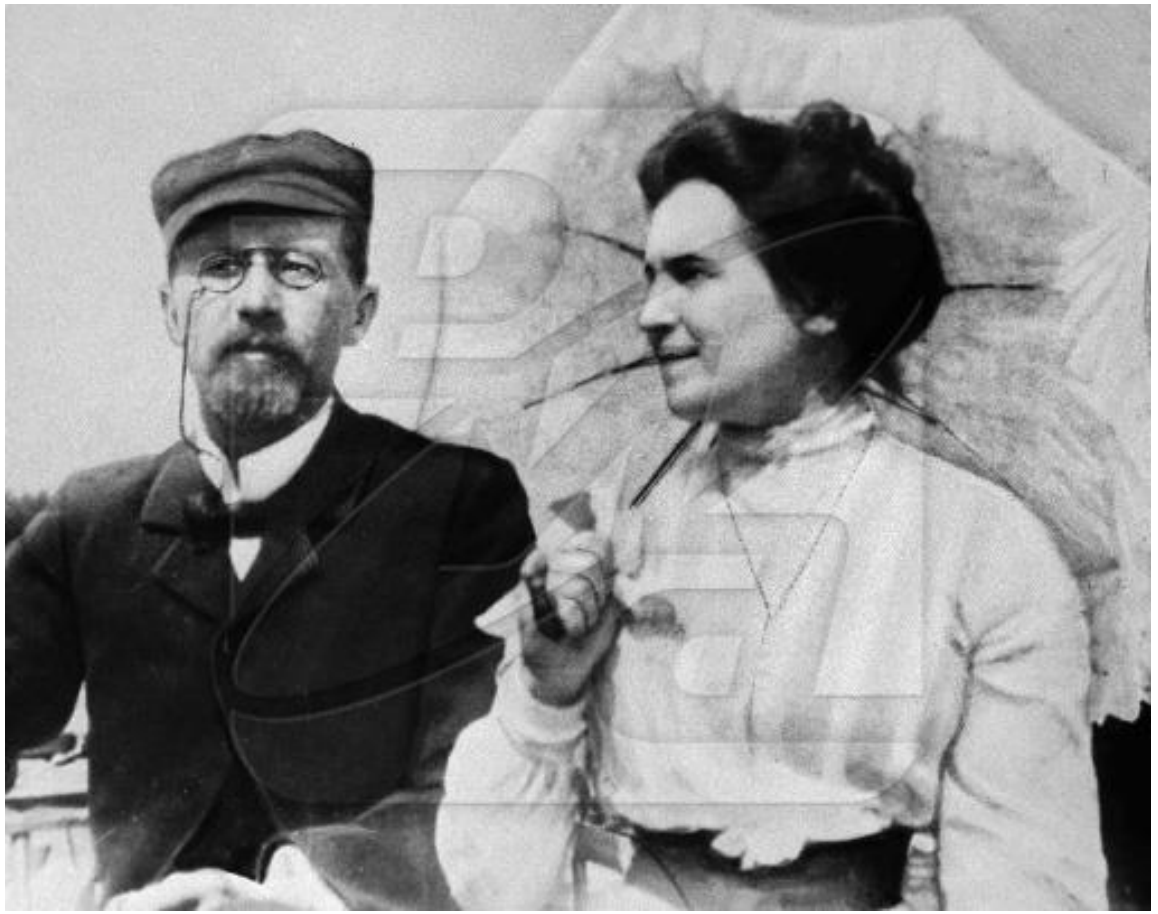

Realismus a naturalismus

- dialog je pouze viditelnou a druhotnou součástí jednání
- zápletka se vyvíjí především v závislosti na situacích a na psychologické a společenské podmíněnosti charakterů
- dialog slouží jako katalyzátor a barometr
- v Ibsenových společenských dramatech – silná diskrepance mezi tím, co postavy říkají, a tím, co dělají
- jedno ze základních témat – rozklad soudobé rodiny a vztahů (v Čechovových hrách chybí postavy otců)

Ruští symbolisté a Treplevovy nové umělecké formy v *Rackovi*

- nástup ruského symbolismu – 1892 (přednáška Dmitrije Merežkovského) a sborník *Ruští symbolisté* 1894
- symbol = zkonkrétněná abstrakce, odkaz na nepojmenovatelnou, tajemnou, mnohoznačnou a skrytou podstatu jevů a světa
- zájem o mysticismus a okultní vědy všech epoch
- studium starověkých kultur Asie, Číny, Egypta, Řecka, Inků…
- západoevropská filozofie – Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, Vladimir Solovjov
- pod vlivem Schopenhauera zdůrazňovali symbolisté hudebnost literatury – upřednostňování poezie a lyrických žánrů

- zajímali se o mytologii a vyzývali k tvorbě nových mýtů
- symbolisté považovali za svoji povinnost vytvořit novou kulturu pro novou epochu civilizace
- Treplev napsal monolog společné Světové duše
- jeho monodrama téměř parodicky interpretuje metafyzické učení náboženského filozofa a básníka Vladimira Solovjova o božské Sofii, Světové duši
- Čechov navazuje i na symbolistické hry Maurice Maeterlincka

Čechovovy dramatické texty

- nedějovost, lyričnost
- hry ze současnosti, současné Rusko, současní lidé (realismus)
- atmosféra ve společnosti, atmosféra určitého ročního období (impresionistické rysy) – často začínají na jaře, vrcholí v parném létě a končí na podzim
- postavy, motivy, názvy, situace mají či mohou mít symbolický charakter
- kvarteto vrcholných her – 4 dějství
- vstup do hry je vstupem do již existující konfliktní či problematické situace
- situovány na ruský venkov (s výjimkou *Tří sester* – guberniální město)

První velké hry

- hry *Platonov* a *Ivanovi* jsou děleny na 5 dějství
- dějství jsou dále členěna na výstupy

Platonov

- 1878 *Platonov*, respektive *Bezotcovština* (název lze překládat jako Život bez otce nebo Pokolení bez otce)
- rukopis byl nalezen až v roce 1920 v pozůstalosti, publikován v roce 1923
- hra se dochovala bez titulní strany, tj. bez názvu hry, a bez 12. strany rukopisu, s řadou lístečků s opravami
- dnes je hra uváděna pod názvy *Darebák Platonov* či *Platonov*
- zachycuje generaci, která vyrůstala v období bezvýchodné atmosféry zmařených reforem po zrušení nevolnictví, a zachycuje mravní krizi ruské společnosti 70. let 19. století (mládí v Taganrodu)

Ivanov

- 1887 napsal ji na zakázku pro Koršovo divadlo za 14 dní, hra nebyla úspěšná
- v roce 1889 hru přepracoval, hrána v Petrohradě, tato verze mu přinesla úspěch i slávu
- v názvu hry jméno hrdiny: Ivanov je jedno z nejobvyklejších ruských příjmení, obdoba českého Novák, Ivanov je tuctovým člověkem, provinčním intelektuálem
- zachycuje pocity ztracené generace 60. let 19. století
- Ivanov – v minulosti vystudoval univerzitu, staral se o hospodářství, byl plný invence a energie, překračoval společenské konvence, když se např. oženil se Židovkou Sárou
- v přítomnosti (v průběhu hry) je vyhořelý, uvadl, je bez energie, ztratil chuť do života, nemá vůli ani emoce, svou ženu Sáru nemiluje a do Saši není schopen se zamilovat

- ***Lesní duch***
- 1889 neúspěšná, nejprve zamítnutá cenzurou
- přepracovaná verze – *Strýček Váňa*

- **Aktovky**
- 1885 *Na hlavní silnici*
- 1886 *O škodlivosti tabáku*
- 1887 *Medvěd*, *Labutí píseň*, *Námluvy*
- 1889 *Tragédem proti své vůli*, *Svatba*

Kvarteto dramat uvedených v MCHT

- 1896 *Racek* (Čajka), premiéra v MCHT 1898
- již v povídkách využíval reálie z intimních životů svých přátel a známých, někdy necitelně, v Rackovi též:
  - jeho nejbližší přítel Isaak Levitan, který se po milostné krizi pokusil o sebevraždu, je částečně předobrazem Trepleva (2 roky s ním pak nemluvil)
  - nevýrazná herečka a zpěvačka Lika Mizinová je předobrazem Niny Zarečné i Máši
  - herečka Koršova divadla Lidia Javorskaja, s níž měl Čechov milostný románek, je předobrazem Arkadinové (měla manýry Sarah Bernardové)

- Čechov sám se promítl do postav lékaře Dorna, a inteligentů-spisovatelů Trepleva a Trigorina (inteligentní lidé, kteří žijí po určité době jen z podstaty, ale ta se postupně vytrácí)
- hra bez děje, přelévá se ve vlnách
- nemá vnitřní členění (výstupy) – formální inovace
- od fortissima k pianissimu
- 5 tun emocí – každý miluje někoho jiného, než kým je milován
- zrcadlení: Pavlína a Dorn X Máša a Treplev + Medvěděnko
  Arkadinová X Nina Zarečná
  Trigorin X Treplev

Základní rysy her „velké čtyřky“

Struktura her

- 4 dějství
- 1. dějství – nastoluje se dramatičnost situace
- 2. a 3. dějství – jsou napjatější a soustředěnější
- 4. dějství – se znovu utápí v každodennosti, z níž dramatická situace vyvstala

Žánrové určení

- drama, komedie, výjevy z venkovského života

Časová určení

- dějství nepokračují bezprostředně po předchozím
- jednotlivá dějství se odehrávají v různých ročních obdobích: po roce v zimě; léto, o dva roky později večer; jaro, léto, podzim
- postavy se vztahují k prožitku času
- jednotlivá dějství se vztahují k různý částem dne: podvečer, večer, poledne, dopoledne, noc, podzimní večer, dopoledne den na to, po 2. hodině v noci, ráno, před západem slunce, večer
- některé postavy symbolizují minulost – Marina ve *Strýčku Váňovi*, Anfisa ve *Třech sestrách*, Firs ve *Višňovém sadu* apod.
- budoucnost přesahuje perspektivu života – *…za dvě stě tři sta let…* (viz Astrov)

Místní určení

- povětšinou statkářská panství vzdálená a ztracená na ruském venkově: okres ve středním Rusku, Sorinovo panství, statek profesora Serebrjakova, dům Prozorovových, Panství Ljubov Raněvské
- konkrétní místo situací:
  zahrada panského domu, sál v domě, pracovna, salón v domě, park s podiem, hřiště na kroket, jídelna, zahrada, pokoj Vojnického, pokoj Olgy a Iriny, stará zahrada, pole s kapličkou, studánkou a lavičkou
- gubernie – nejvyšší správní celek (analogie kraje, krajského města, ale daleko od centra)
- gubernie byly (a jsou) v podstatě samostatně spravované: „Car daleko, Bůh vysoko.“
- újezd – nejmenší správní celek (analogie okresu, který řídí hejtman)

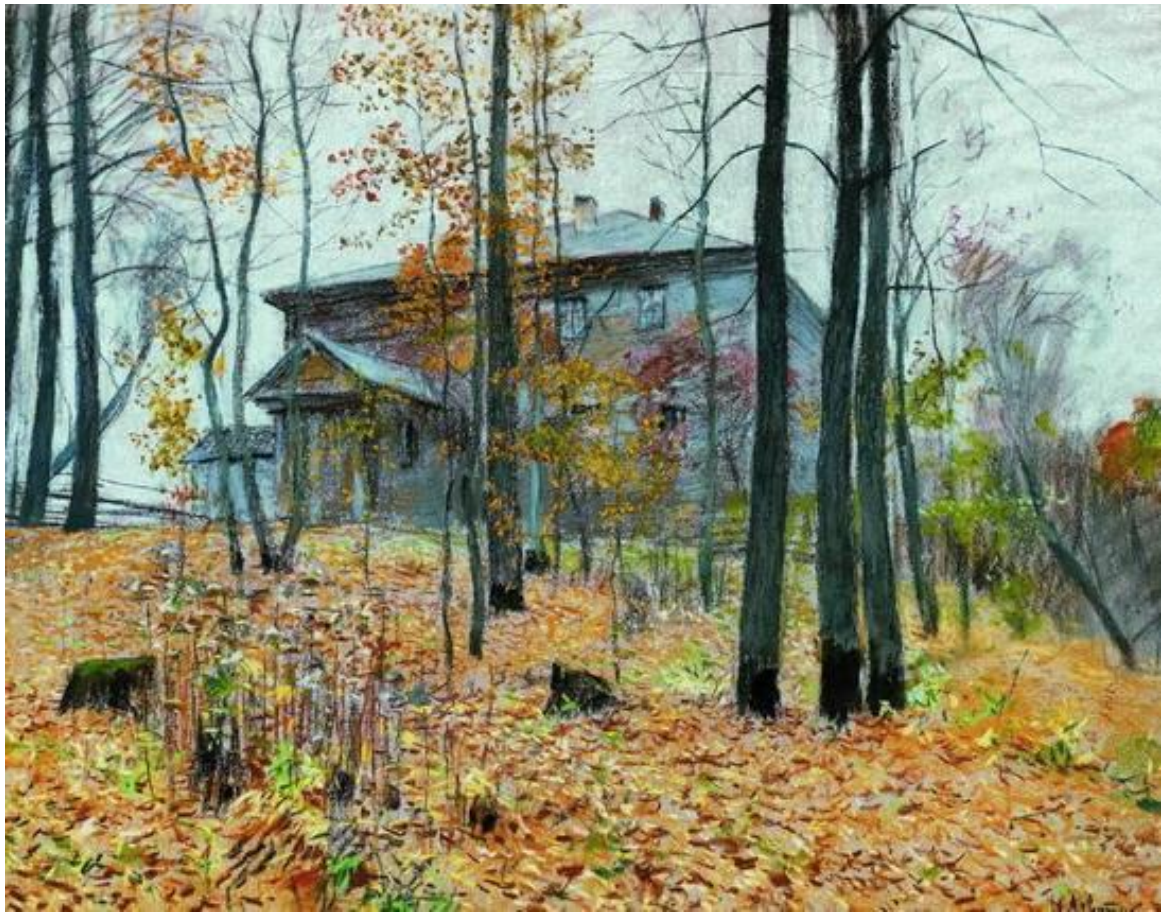

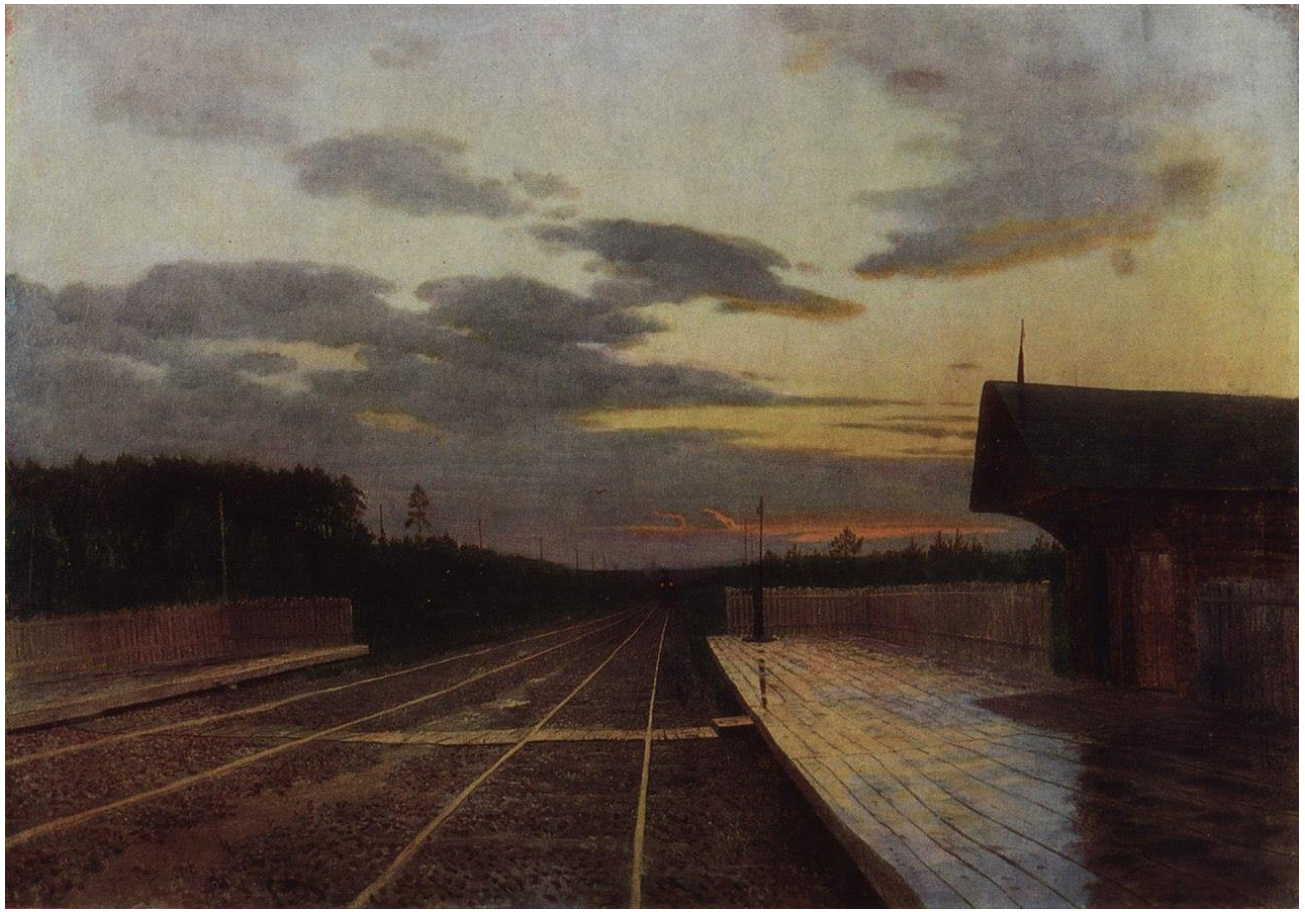

Společnost

- svět statkářů, maloměsto, kulturní provincie
- hrdinové zbaveni skutečné aktivity
- zlenivělá inteligence
- průměrný věk postav 30–35 let

Postavy

- nelze určit hlavní a vedlejší postavy v tradičním slova smyslu
- daná je společenská hierarchie postav (může se ale zásadně proměňovat)
- často groteskně směšné, což otupuje tragičnost jejich osudů
- obyvatelé venkovských sídel a přilehlých městeček a jejich letní hosté, kteří mění konstelace situací a jsou příčinou zčeření osudů postav:
  provinční elita – hrabě, majitelka panství, profesor v penzi a majitel panství, statkáři a jejich děti, podnikatel
  provinční inteligence – lékaři, učitelé a profesor gymnázia, vojáci různých hodností, guvernantka, herečka, spisovatelé, student
  místní okresní úředníci, správce panství, podnájemníci, účetní, panská, poštmistr, přednosta stanice
  sluhové, chůvy, komorníci
- vždy se ve hře vyskytuje někdo bez peněz, s dluhy

Situace

- každá postava má zlomové momenty, ve kterých se přesouvá do jiné mikrosituace
- v každé situaci chce postava něco jiného, proměňuje se neustále cíl jejího jednání
- situace jsou zasazeny do doby mimo čas práce, kdy se řeší vztahy, minulost a budoucnost (práce je z divadelního hlediska nudná a nedramatická)
- hry končí odjezdy – zlomy situací, v nichž se nenásilně uzavírá předchozí vypjatého dění
- osamělost postav a nenaplněnost jejich milostných vztahů: *Racek* – Treplev, Nina Zarečná, Máša; *Strýček Váňa* – Vojnickij, Soňa; *Tři sestry* – Irina, Máša, Veršinin; *Višňový sad* – Lopachin, Varja, Ljubov Raněvská
- dialogy mívají monologický charakter – postavy se neposlouchají

Symboličnost názvů her a jmen

- Ivanov – Novák
- Racek – symbol, rusky „čajka“ je ženského rodu
- Váňa – folklórní tradice Ivánků (Váňušků), ruská obdoba českého Hloupého Honzy
- Tři sestry – princezny z pohádky, jimž chybí nejen otec, na něhož by padla tíže námluv, ale i zástup ženichů
- Sad – symbol ráje, z něhož lidé odcházejí; sad, který nepřináší plody; nereálný sad (hra je zasazena do středního Ruska, kde jsou sady jabloní a hrušní)

Trigorin (2. dějství): *Námět na malou povídku: na břehu jezera žije od dětství mladá dívka, taková, jako jste vy; má ráda jezero jako racek, je šťastná a volná jako racek. Ale náhodou se objeví člověk, spatří ji, a nemaje nic jiného na práci, přivede ji do záhuby, jako tady toho racka.*

Nina (4. dějství): *Jsem racek… Ne, co to povídám. /…/*
Jsem racek… Ne, ne. Jsem herečka. Ano, herečka! /…/
Pamatujete, jak jste zastřelil racka? Náhodou přišel člověk, spatřil ho a – nemaje nic jiného na práci – přivedl ho do záhuby… Námět na malou povídku…

Léčitel své doby

z dopisu příteli: *Říkal jste, že jste nad mými hrami plakal. Nejste jediný. Proto jsem je ale nepsal. Stanislavskij z nich udělal sentimentální hry. Já jsem chtěl něco úplně jiného. Chtěl jsem jen jednoduše a upřímně říct: podívejte se sem, koukejte, jaký špatný a nudný život vedete. Nejdůležitější je, aby to lidé pochopili. Když to pochopí, budou muset začít jiný, lepší život. Já se toho už zřejmě nedožiji, ale jsem přesvědčený, že to bude úplně jiný život, neporovnatelný s tím dnešním. Do té doby ale nepřestanu lidem opakovat: Koukejte, jak nudně a špatně žijete! Nad čím tady brečet?*

- pociťoval duchovní krizi ruské společnosti: *Nevěřím v naší inteligenci, je pokrytecká, falešná, hysterická a líná, a nevěřím v ní dokonce ani tehdy, když trpí a stěžuje si, protože její utlačovatelé vzešli z jejího vlastního lůna.*

- podle Čechova jsou typické vlastnosti ruského člověka – servilnost, submisivnost, otrockost (psí nátura) či neindividualismus, nechuť pracovat
- Rus dle něj funguje do 30 let, kdy hltá vše okolo sebe, pak jakoby odumírá (viz Ivanov)
- podle Maxima Gorkého nebyl Čechov typický Rus

Čeští překladatelé (řazeno dle významu)

Leoš Suchařípa

Josef Topol

Ivan Wernisch

Alena Morávková

Ladislav Fikar

Jiří Lexa

Dostupná videa slavných inscenací či filmů Čechovových her

Tři sestry /1982/ Činoherní studio Ústí nad Labem
Tři sestry, 1982, Činoherní studiu Ústí nad Labem, režie Ivan Rajmont

Višňový sad – Čechov
Višňový sad, Vinohradské divadlo, režie Vladimír Morávek

LA CERISAIE Peter Brook
Višňový sad, 1989, Centre International de Créations Théâtrales – Théâtre des Bouffes du Nord, režie Peter Brook

Дядя Ваня (драма, реж. Андрей Михалков-Кончаловский, 1970 г.)
Strýček Váňa, film, 1970, režie Nikita Michalkov

Čeští režiséři Čechovových her (dostupná dokumentace inscenací)

Inscenace Otomara Krejči
- *Racek*, 1960, Národní divadlo, Praha
- *Ivanov*, 1970, Divadlo za branou
- *Tři sestry*, 1970, Divadlo za branou
- *Racek*, 1972, Divadlo za branou

Inscenace Vladimíra Morávka – cyklus Čechov Čechům
- *Tři sestry*, 2001, Klicperovo divadlo
- *Racek*, 2002, Klicperovo divadlo
- *Strýček Solený*, 2002, Klicperovo divadlo

Inscenace Petra Lébla v Divadle Na zábradlí
- *Racek*, 1994
- *Ivanov*, 1996
- *Strýček Váňa*, 1999